

Egyetemi hallgatók környezettudatossága a materializmus, az étellel való elégedettség, a politikai, illetve a pandémiával kapcsolatos nézeteik függvényében

MÓNUS FERENC¹ – BÉRES TAMÁS² – SIPOS FLÓRIÁN³

ABSZTRAKT

Az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb figyelmet kap a környezeti problémák és az ezzel összefüggő társadalmi jelenségek vizsgálata. Az egyetemi hallgatók környezettudatosságának és környezettudatosságukat befolyásoló tényezőknek a megismerése nagymértékben segítheti a fenntarthatósági irányelvek és oktatási-nevelési gyakorlatok előkészítését, meghatározását a felsőoktatásban. Tanulmányunkban 17 hazai egyetem hallgatóinak környezettudatosságát (környezeti attitűdjeit és környezetbarát viselkedését) vizsgáltuk számos feltételezett befolyásoló tényező függvényében. Így figyelembe vettük a hallgatók anyagi szemléletét (materializmus), étellel való elégedettségét, politikai nézeteiket, illetve a Covid-19 pandémiával kapcsolatos véleményüket. Ezek eredményeink szerint mind összefüggésben álltak a környezettudatosságot jellemző mutatókkal. A környezettudatosabb hallgatók kevésbé voltak materialista szemléletűek, kevésbé vallottak jobboldali nézeteket, életükkel elégedettebbek voltak, és a pandémiával kapcsolatos kérdésekben is eltért véleményük kevésbé környezettudatos társaiktól. Az étellel való elégedettséget a környezettudatosság és a politikai nézetek gyengébb hatása mellett legnagyobb mértékben a válaszadók által érzékelt relatív anyagi helyzet határozta meg.

KULCSSZAVAK: környezeti attitűdök, környezetbarát viselkedés, materializmus, jóllét, Covid-19 pandémia, politikai nézetek

ABSTRACT

Environmentalism of university students in relation to their materialism, life satisfaction, views on politics and pandemic

Recently, an increasing focus has been made on studying environmental problems and the related social phenomena. Understanding the environmentalism and its influencing factors in the case of higher education students can greatly help the preparation and identification of sustainability policies and educational practices in higher education institutions. In

¹ Debreceni Egyetem, BTK, Pszichológiai Intézet, e-mail: monusf@science.unideb.hu

² Debreceni Egyetem, BTK, Neveléstudományi Doktori Program, e-mail: beres.tamas@nye.hu

³ Debreceni Egyetem, BTK, e-mail: sipos.florian@arts.unideb.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

this study, we investigated environmental attitudes and pro-environmental behavior of students at 17 Hungarian universities as a function of a number of hypothesized influencing factors. These included materialistic values, life satisfaction, political views, and views on the Covid-19 pandemic. According to our results, these were all related to environmentalism. More environmentally conscious students were less materialistic, less right-wing in their political views, more satisfied with their lives, and also differed in their views on pandemic issues. Beside a weaker impact of environmentalism and political views, life satisfaction was largely influenced by the relative financial situation perceived by respondents.

KEYWORDS: *environmental attitudes, pro-environmental behavior, materialism, life satisfaction, Covid-19 pandemic, political views*

Bevezetés

A környezettudatosság a környezeti attitűdöket, a környezetbarát viselkedést, illetve ezeken túl a környezettel kapcsolatos aggodalmakat, értékeket és világnézetet is magába foglaló fogalom (Schultz et al. 2004), amelyet magyarul általában az angol 'environmentalism' megfelelőjeként használunk. A környezettudatosság vizsgálata hozzájárulhat a környezeti nevelési és fenntarthatóságra nevelési irányelvek meghatározásához, az emberek környezeti problémákkal kapcsolatos véleményének és a természeti környezet számára kedvező társadalmi-gazdasági változásokra való nyitottságuk megismeréséhez (Dillon 2014). Emiatt az elmúlt évtizedek során egyre kiemeltebben foglalkoznak vele a társadalomtudományos vizsgálatok (Stern et al. 1999, Dunlap et al. 2001, Varga 2004, Piskóti 2015, Nagy 2018), ahogy egyre inkább felismerjük az emberi társadalmak előtt tornyosuló környezeti krízis mélységeit (Steffen et al. 2018, IPBES 2019).

Az egyetemi hallgatók több szempontból is lényeges szerepet játszhatnak a fenntarthatóbb berendezkedéshez szükséges társadalmi-gazdasági átalakulásban. Közel állnak az önálló életvezetéshez, illetve részben már folytatják is azt, legalább a szakterületükön az átlagemberhez viszonyítva nagy tudással rendelkeznek, leendő munkakörükben betöltött szerepük, tevékenységük, változásra való nyitottságuk, esetleg saját kezdeményező készségük szintén meghatározó lehet a környezeti reformok, s így a ma élő fajok, populációk – köztük az emberi népesség – jövője szempontjából (Mónus 2020, Pribéli 2020). Mind hazai, mind külföldi vizsgálatok során számos alkalommal vizsgálták egyetemi hallgatók környezettudatosságát, környezeti problémákhoz vagy ezek megoldásához kapcsolódó nézeteiket (például Forgas – Joliffe 1994, Kagawa 2007, Lang 2011, Zsóka et al. 2013, Besenyei 2019, Kövecses-Gósi – Lampert – Csenger 2020, Nagy – Somosi 2020). Ritkán helyezték azonban ezekben a kutatásokban olyan összetett keretbe a környezettudatosságot, ahol a politikai nézetek, a materialisztikus értékek és az étellel való elégedettséggel való összefüggésben is meg tudták vizsgálni a résztvevők környezeti nézeteit. Jelen tanulmányban ezeket az összefüggéseket szeretnénk bemutatni, kiegészítve tovább-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

bá a Covid-19 járvánnyal összefüggő kérdések kapcsán megfogalmazott válaszaikkal való összefüggések bemutatásával. Kutatásunk a társadalomtudományok művelői számára új megvilágításban mutathatja meg egyrészt az általunk vizsgált egyéni jellemzőket, másrészt a mögöttük álló moderáló tényezőket.

Tanulmányunkban a környezettudatosság két aspektusát, a környezeti attitűdöket és a környezetbarát viselkedést vizsgáljuk, melyek számos eddigi tanulmány eredményei alapján egymással csak kisebb mértékben függenek össze. Az attitűdök, bár szerepük megkérdőjelezhetetlen a viselkedés kialakításában, nem egyértelműen határozzák meg a viselkedést (Kollmuss – Agyeman 2002, Varga 2004).

A környezeti attitűdök és vizsgálatuk

Az emberek egyedi szinten megnyilvánuló, a természeti környezettel, illetve környezeti problémákkal kapcsolatos értékrendjét, nézeteit, vélekedéseit összefoglaló néven környezeti attitűdöknek nevezik a társadalomtudományokban (McIntyre – Milfont 2016). Az egyénekre vagy közösségekre, társadalmakra jellemző környezeti attitűdök mérése, vizsgálata a környezeti problémák kiéleződésével, a lokális és globális környezeti kihívások megszorodásával és elhatalmasodásával felértékelődött. Ennek eredményeképpen a környezeti attitűdök mérése kutatások egész sorát motiválta (áttekintve: Franzen – Vogl 2013, Cruz – Manata 2020). A környezeti attitűdöket, környezeti tudatosságot mérő pszichometriai mérőeszközök fejlesztése és használata pedig közel öt évtizedes múltra tekint vissza (McIntyre – Milfont 2016, Mónus 2021). A számos kidolgozott mérőeszköz közül, talán a két legelterjedtebben használt a Módosított Új Ökológiai Paradigma Skála, röviden NEP (Revised New Ecological Paradigm Scale) (Dunlap et al. 2000) és a Két Fő Környezeti Érték Skála, röviden 2-MEV (Two Major Environmental Values) (Wiseman – Bogner 2003, Bogner – Wiseman 2006). Mindkét skálát hazánkban is több ízben alkalmazták környezeti attitűdök vizsgálata során (Nagy 2011, Hofmeister-Tóth et al. 2013, Piskóti 2015, Major 2018, Mónus 2021), bár a NEP skálát nemzetközi és hazai tanulmányokban is számos kritika érte (Zhu – Lu 2017, Bernstein – Szuster 2018, Csonka 2019). Egy hazai vizsgálat megmutatta, hogy a két széles körben elterjedt skála között jelentős átfedés is van (Mónus 2021). A 2-MEV skálát kifejezetten 10-12 éves korú serdülők számára tervezték, de sikerrel alkalmazták idősebb, sőt felnőtt korosztályok esetében is (például Castéra et al. 2018, Major 2018). A NEP skálát elsősorban felnőttek számára tervezték, de elérhető egy módosított, 10-12 éves korosztályokra validált változata is (Manoli et al. 2007), amelynek nemrégiben magyar fordítása is elkészült a pszichometriai kutatások standardjaiban használatos független oda-vissza fordítás módszerét követve (Varga et al. 2021). A fentiekén túl hazánkban gyakori még a 7-14 éves gyermekek számára tervezett Gyermekek Környezeti Attitűd és Tudás Skála (CHEAKS) (Leeming 1995) használata (Varga 2004, Konyha 2011, Kónya 2018).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A különböző skálák összehasonlításából kiderül, hogy ezek nem ugyanúgy mérik a környezeti attitűdöket, illetve a környezeti attitűdöknek feltehetően más-más szelektív mérik (Mónus 2021).

Általánosságban elmondható, hogy a környezeti attitűdvizsgálatok eredményei szerint a nők/lányok általában környezeti szempontból pozitívabb attitűdökkel rendelkeznek (Kónya 2018, Mónus – Császáz 2016, Mónus et al., in press), illetve a tanultabb megkérdezettek vagy tanultabb szülők gyermekei esetében is kimutathatóan kedvezőbbek a környezeti attitűdök (EUROBAROMETER 80.2) (Zsóka et al. 2011, Marjainé et al. 2012, Mónus 2019, 2022). Megtudhatjuk az attitűdvizsgálatokból azt is, hogy a korosztályok között egyértelműen megfigyelhető különböző attitűdök, szokások átrendeződése, például korosztályra jellemző vásárlási preferenciák vagy energia-takarékosságra való odafigyelés megváltozása (Mónus – Császáz 2016, Zsóka et al. 2011, Mónus et al., in press). Ezek némelyike környezeti perspektívából nézve némileg pozitív változás, míg más változások negatívan is alakíthatják a környezeti attitűdöket, ezek közül érdekes jelenség a tinédzserek ideiglenes elfordulása a környezeti jelenségektől, környezeti problémáktól (Varga 2004, Olsson – Gericke 2016). A környezeti attitűdök, környezetbarát viselkedések, legvalószínűbben pedig a vásárlási szokások eltérő mintázatot mutathatnak a különböző méretű települések között (falvak – kisvárosok – megyeszékhelyek), illetve jelentős régiós-területi különbségek is kimutathatóak (Dudás 2007, Konyha 2011, Kónya 2018, Mónus – Császáz 2016, Mónus 2019, 2022).

Bár mind a felnőttek, mind a diákok a valóságosnál környezettudatosabb, környezetbarátabb színben tüntetik fel saját magukat a hasonló vizsgálatokban (Varga 2004, Nagy 2018, Mónus 2021), e felmérések alkalmasak és főképp a nemzetközi gyakorlatban gyakran használtak arra, hogy kimutassák egy-egy célzott környezeti nevelési vagy fenntarthatóságra nevelési program hatását (Johnson – Manoli 2010, Kónya 2016, Boeve-de Pauw – Van Petegem 2018), vagy segítsék a környezetügyi szabályozások előkészítését, elfogadtatását (például Kyselá et al. 2019).

A környezetbarát viselkedés és vizsgálata

A környezetbarát vagy környezettudatos viselkedés (PEB – pro-environmental behaviour) olyan egyéni cselekvésként határozható meg, melynek célja, hogy csökkentse a természeti környezetünkre gyakorolt negatív emberi hatásokat (lásd Steg – Vlek 2009). A környezettudatos viselkedés rendkívül összetett kognitív jelenség, megvalósulásához a környezet értékeinek ismerete kell párosuljon az egyén tevékenységeinek környezetre gyakorolt hatásának ismereteivel (Varga 2004). A mindennapi életben a környezetbarát viselkedési formák egyik legerősebb gátjai a saját életünk során kialakult szokásaink (Kollmuss – Agyeman 2002). Nagyon nehéz változtatni a már megszokott viselkedéseken, különösen egy olyan társadalmi közeg-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

ben, ami nem e – sokszor egyébként értelmetlen, rációval nem magyarázható – be-
rögződések megváltoztatását, hanem megmaradását motiválja. A viselkedés belső
motiváción alapuló megváltozását meg kell előznie az értékszempont, értékek priori-
tásának valamilyen változása, amely viszont többnyire valamely, az egyén tudásában
történő mélyebb változás vagy egyéni-közösségi tapasztalás hatására megy végbe.
A változást megalapozó lexikai tudás megszerzése mellett, illetve sokszor inkább
helyett, nagyon fontos az érzelmekre ható tapasztalás szerepe (Kollmuss – Agyeman
2002). A környezeti nevelés modern, úgynevezett szocioökológiai megközelítése
szerint elengedhetetlen, hogy a fiatalok az élet különböző színtereiről vett valódi
példák, valódi szociális problémák tanulmányozásán keresztül (real world expe-
rience) érthessék meg saját egyedi vagy társadalmi ökológiai függőségüket, kérdő-
jelezzék meg a meglévő értékeket, egyedi véleményeket és esetenként a tudományos
objektivitást is (Dillon 2014).

A környezetbarát viselkedés méréséhez a környezeti attitűdökhöz hasonlóan
számos önbevalláson alapuló kérdőív mérőeszköz áll rendelkezésre (lásd Markle
2013, Mónus 2021), amelyek általában mérsékelt pontosságúak, de mégis többé-
kevésbé mérvadónak bizonyultak a ténylegesen megvalósuló környezetbarát visel-
kedések becslésével összevetve (Kormos – Gifford 2014). Ilyenek például a Maloney
és Ward féle ökológiai skála (1973), valamint a gyermek környezeti attitűd és tudás
skála (CHEAKS) (Leeming et al. 1995) tényleges elkötelezettség alskálái, vagy a
Kaiser által kifejlesztett általános környezetbarát viselkedési skála (GEB skála)
(Kaiser 1998). Ezek számos (esetenként akár 50) kérdésre adott válasz segítségével
számszerűsítik a válaszadók környezetbarát viselkedését. Azonban a fentiekől több
rövidebb skála is ismeretes, melyek közül a legismertebbek közé tartozik Mayer –
Frantz (2004), Markle (2013) vagy de Leeuw és munkatársainak (2015) környezet-
barát viselkedési skálája. A különböző PEB skálák átfogóbb áttekintéséhez számos
áttekintő tanulmány nyújthat még segítséget (lásd Markle 2013, Lange – Dewitte
2019, Mónus 2021).

A hazai kutatási eredmények szerint a fiatalok környezetbarát viselkedése meg-
változtatható a megfelelő környezeti és fenntarthatóságra nevelési irányelvek alkal-
mazásával (Zsóka et al. 2013, Mónus 2022). Jelenleg azonban a magyar válaszadók
leginkább csak egyes területeken, például az energia- és vízmegtakarításhoz, illetve
a szelektív hulladékgyűjtéshez kapcsolódó környezettudatos cselekvések terén ak-
tívak, míg jóval kevésbé aktívak a túlcsomagolt és a távolról importált termékek el-
kerülése, illetve a környezetvédelmi szervezetek támogatása és a környezetvédelmi
problémák és lehetőségek másokkal való megvitatása terén (Hofmeister-Tóth et al.
2013, Nagy 2018, Mónus 2021).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

Politikai és Covid-19 nézetek és a környezettudatosság

A Covid-19 világjárvány, annak megfékezése, illetve lelassítása céljából bevezetett járványhelyzeti intézkedések, ezen (törvény erejével előírt kötelező vagy csak ajánlott) intézkedések széles lakossági körben való végrehajtása, elfogadottsága egyértelműen megmutatták, hogy a járványhelyzeti (továbbá feltehetően egyéb, akár ökológiai, társadalmi) krízishelyzetek során az emberek eltérő módon reagálnak. Igaz volt ez mind a bevezetett intézkedések betartása, a mindennapokba való beépülésének gyorsasága és motivációi, mind a rizikótényezők értékelése terén.

A jövőben egyre gyakrabban várhatóak hasonló krízishelyzetek (IPBES 2020, Tollefson 2020), melyeknek akut, azonnali vagy előrelátóan tervezett, hosszú távú kezelési lehetőségét segítheti, ha ezen egyedi különbségekről és a mögöttük álló tényezőkről szociometriai, pszichometriai vizsgálatok segítségével képet alkothatunk.

Másrészt az akut krízishelyzetek elkerülésére tett akár egyedi, akár nemzeti, nemzetközi erőfeszítések a krízishelyzeti kommunikáció kiforratlansága, hiányosságai következtében olyan magatartásformákat válthatnak ki az emberekből, amelyek újabb, másféle krízishelyzetek felé sodorhatják a társadalmat. Így például a Covid-19 pandémia kezelési kísérleteinek következtében világviszonylatban jelentősen nőtt az egyszerhasználatos műanyagtermékek használata, és kezeletlen hulladékként való megjelenése az ökoszisztémákban (Silva et al. 2020). Másrészt, jelenleg kevéssé látszik, hogy a pandémia során felmerült gazdasági visszaesés hatásainak ellensúlyozására biztosított anyagi források felhasználása során szerepet játszottak volna a környezeti krízis csökkentését szolgáló irányelvek. Így a gazdaság pandémia utáni újraindítása tovább mélyítette az emberiség álló környezeti krízishelyzetet, holott a hirtelen átcsoportosított források átgondolt felhasználásával sokat lehetett volna vagy lehetne tenni a környezeti szempontból egyértelműen rossz úton járó társadalmi-gazdasági berendezkedés, illetve a lineáris anyagforgalmi elveken működő és fosszilis energiára alapozott ipari folyamatok megreformálásáért (Barbier 2020, Jackson – Victor 2021).

A környezettudatosságot meghatározó tényezők között, sok egyében túl, szerepet kapnak a személyiségjegyek, az egyéni és a társas értékorientáció (Medvés 2012, Soutter et al. 2020), továbbá ezek mellett, vagy talán ezekkel összefüggésben az egyének politikai nézete is (Dunlap et al. 2001, Lang 2011, Franzen – Vogl 2013). A természeti környezet megóvása iránti attitűdök, a környezeti problémák súlyosságának érzékelése, illetve a környezeti problémák megoldására irányuló társadalmi és kormányzati törekvések megítélése nem független a politikai hovatartozástól. A politikai pártok érdekei által irányított média híreinek kuszaságában és ellentmondásosságában sokszor valóban nehéz állást foglalni egy eredendően nem feltétlenül politikai témában sem, például a környezetügy egyes kérdései esetében. Elég, ha csak hazai viszonylatban a Paks II. építése körüli politikai és szakmai vitákra gondolunk. Ilyen helyzetekben legtöbbször nagyon nehezen választhatók szét a po-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

litikai, a gazdasági, az energiabiztonsági, az energiahatékonysági vagy a környezeti szakmai kérdések.

A legtöbb nyugati demokráciában a konzervatív politikai pártok a politikai spektrum közepén vagy liberális pólusán elhelyezkedő pártoknál erősebben képviselik az üzleti és ipari érdekeket. Ez jellemző Egyesült Államok Republikánus Pártjára, a németországi vagy japán konzervatív pártokra is. Ezért a politikai spektrum jobb oldalához erősebben kötődő egyének várhatóan kevesebb aggálllyal rendelkeznek a környezeti ügyek kapcsán (Franzen – Vogl 2013). Magyarországon is, a jelenlegi kormánypárt kommunikációjában és intézkedéseiben látszik hangsúlyosabbnak az ipari érdekek érvényesítése, míg a környezeti szempontok prioritását az elmúlt években inkább a liberális és baloldali pártok kommunikálták gyakrabban. Ezenkívül az egyének jelentősen különbözhetnek a más emberek, intézmények iránti bizalom szintjében is. Franzen és Vogl szerint más emberek iránti általános bizalom is erősíti azt a hitet, hogy mások is együttműködnek a közjavak biztosításában és biztonságos fenntartásában, ezért a bizalom erősebb hajlandósággal járhat együtt a környezeti fenntarthatósághoz való hozzájárulás kapcsán is (Franzen – Vogl 2013).

A fentiekhez hasonlóan egyértelműen adódik, hogy az emberek, az állami intézmények iránti bizalom, továbbá a kormányba, a kormányzati kommunikációba és a médiába vetett bizalom, a különböző érdekeltségű médiaorgánumok sokszor ellentmondásos hírei közötti eligazodás, és természetesen a politikai nézetek könnyen befolyásolhatják egy-egy járványügyi kérdéshez kapcsolódó nézeteket, vélekedéseket is. Mint ahogy ez valóban megfigyelhető is volt a Covid-19 járvány kapcsán külföldön (Shepherd et al. 2020) és hazánkban is. Az említett Egyesült Államokban végzett kutatásban például egyértelműen rámutattak, hogy a politikai nézetek erősen összefüggtek az egészségügyi rendszerbe vetett bizalommal, a Covid-19 járvánnyal kapcsolatos kockázat megítélésével és a járványügyi intézkedések hatékonyságának megítélésével is (Shepherd et al. 2020).

Annak megértése, hogy a politika hogyan formálja például egy járványügyi vészhelyzet során az egyének egészségügyi magatartását és kockázat-érzékelését különösen fontos lehet a járványügyi intézkedések hatékony bevezetése és kommunikálása során is. Ezért a járványügyi kérdésekkel kapcsolatos vélemények, a politikai nézetek és a környezeti attitűdök összefüggéseire egy külön tanulmányban részletesen kitértünk (Mónus et al. 2022). Jelen tanulmányban ezen tényezőket további összefüggések (materialisztikus értékek és az étellel való elégedettség) tükrében kívánjuk bemutatni.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A materializmus, az étellel való elégedettség és a környezettudatosság

A környezettudatossággal összefüggésben gyakran vizsgálják az anyagiasság szerepét az egyén értékrendjében, illetve az egyén étellel való elégedettségét (például Crompton 2010, Hurst et al. 2013, Helm et al. 2019). Előbbi az egyéni értékrend egyik olyan aspektusa, amely jellemző értékrendi elemként jelenik meg a fogyasztói társadalmakban, illetve a fogyasztáson, jellemzően túlfogyasztáson alapuló modern gazdasági rendszerekben. Utóbbi kapcsán érdekes, hogy a gyakran önmegtartóztatásként megélt vagy interpretált környezettudatos életvitel rontja-e vagy éppen javítja-e az étellel való elégedettséget.

Az anyagiasság, azaz a materializmus többféleképpen is meghatározható. Megkülönböztetünk inkább extrinzik („kívülről jövő”) illetve inkább intrinzik („belülről jövő”) beállítottságot. Az anyagiasság az extrinzik értékekkel rokon, aki inkább extrinzik beállítottságú, annak jobban függ a jólléte a környezet, embertársai megerősítéseitől, válaszaitól (Kenéz 2007, Pribéli 2020). A nagyobb mértékű anyagiasság nagyobb énközpontúságot is jelent, illetve az anyagiassághoz kapcsolódik a pénzügyi siker hajszolása, az imázs elsőrendűsége is (Hurst et al. 2013). A materializmus egyszerűbben megfogalmazva az emberek viszonya az anyagi javakhoz, de ki kell emelni, hogy a döntő nem az, hogy az anyagi javak mennyire fontosak önmagukban, hanem az, hogy mennyire fontosak a többi értékhez képest (Kenéz 2007, Pribéli 2020). Így vizsgálatunk az anyagiassággal kapcsolatban csak kis szeletet mutat meg abból a komplexitásból, amely a környezettudatosság és az egyéni értékrend között áll fenn.

Az anyagiasság, illetve egyéb értékrendi prioritások és a környezettudatosság közötti összefüggéseket Pribéli (2020) részletesen összefoglalja Stern (2000), Crompton (2010), illetve Hurst és munkatársai (2013) alapján. Az anyagiasság, illetve az értékrend (értékrendi prioritások) szerepe kiemelkedő a környezettudatosság szempontjából (Stern 2000, Hurst et al. 2013). Nem csak amiatt, hogy ez erősen hat az egyén fogyasztására (mit és milyen mértékben fogyaszt), hanem azt is befolyásolja mennyire hajlamos valaki foglalkozni az önmagán túlmutató ('bigger-than-self') problémák kérdésével (Crompton 2010). A környezettudatosság szempontjából az anyagiasság, többek között azért is kulcskérdés, mert a Schwartz-féle értékmodellben (Schwartz 2006) az egyéni érdekek elsőbbségének érvényesülését megtestesítő 'hatalom' és 'teljesítmény' értékegyütteshez áll közel (Crompton 2010). Ebben az értékrendszer-megközelítésben tehát szemben áll azokkal az értékekkel, jellemvonásokkal, amelyek a környezeti érzékenységhez és az egyéni túlmutató problémák iránti érzékenységhez kapcsolódnak (például társadalmi igazságosság; Crompton 2010, Pribéli 2020). Az anyagiasság és a környezetbarát viselkedés negatív kapcsolatáról részletes áttekintést nyújt Hurst és munkatársai (2013) tanulmánya, míg a környezettudatosság komplexebb értékrendi megközelítéséről de Groot és Thøgersen (2018).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

Az étellel való elégedettség, vagy a vele összefüggésben lévő egyéb értékek, attitűdök szintén kapcsolatban állhatnak a környezettudatossággal. Például az anyagiasság alacsonyabb mértéke, azaz az intrinzik motivációk erősebb jelenléte hozzájárulhat az étellel való elégedettséghez, így az étellel való elégedettség és a környezettudatosság között pozitív kapcsolat állhat fenn (Helm et al. 2019).

Hipotézisek

A vizsgált egyetemista válaszadók környezettudatosságával összefüggésben álló változók kapcsán a célunk elsődlegesen a következő hipotézisek vizsgálata volt:

H1: Az anyagiasabb szemléletű válaszadók környezeti attitűdjei és környezettudatos viselkedése (környezeti szempontból) negatívabb.

H2: A környezettudatos életmódot folytatók, illetve a környezetbarát attitűdökkel rendelkezők étellel való megelégedettsége magasabb.

H3: A politikai nézetek összefüggnek a környezettudatosság mutatóival (a környezeti attitűdökkel és a környezettudatos viselkedéssel). Az említett külföldi tanulmányok alapján hazánkban feltételezhetően a jobboldalibb beállítottságú válaszadók környezettudatossággal összefüggő mutatói (környezeti szempontból) negatívabbak.

H4: A Covid-19 pandémiával kapcsolatban felmerülő kérdésekről alkotott vélemények összefüggnek a környezettudatosság mutatóival.

Módszerek

ADATFELVÉTEL

Vizsgálatunk során online kérdőíves felmérést végeztünk 17 magyarországi egyetem különböző karjain. A kérdőívet Google Űrlapok szolgáltatáson keresztül készítettük el, melynek linkjét elektronikus platformokon keresztül juttattuk el a hallgatókhoz. Összesen 7174 hallgató töltötte ki a kérdőívet 2020. február és december között. 114 kitöltő adatait kizártuk az elemzésből, mivel a nyílt kérdésekre adott válaszaik egyértelműen azt mutatták, hogy nem vették komolyan a kérdőív kitöltését, vagy nagyon hasonló kérdéspárokra nagyon különböző választ adtak. Így az tanulmány 7060 válaszadó válaszaiból alapszik. A vizsgált minta korának átlaga 23,9 év ($\pm SD = 7,10$); mediánja 21,5 év (első kvartilis = 20 év, harmadik kvartilis = 24 év), terjedeleme 18-78 év volt, a nemek aránya: 31,8% férfi és 68,2% nő. A kitöltők lakóhelyüket tekintve 23,0%-ban a fővárosból, 19,2%-ban megyeszékhelyekről, 34,7%-ban kisebb városokból és 23,2%-ban kisebb településekről (község, falu, tanya) származtak.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A kapott eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak, mert a mintavétel nem valószínűségi eljárás alapján történt. A kérdőívhez elérhetőséget kapó hallgatók becsüléseink szerint egyetemenként körülbelül 1-10% arányban töltötték ki a kérdőívet. A kitöltők nagy száma és változatos összetétele miatt azonban eredményeink feltehetően jól jellemzik a hazai egyetemisták véleményét.

A kutatás és a kérdőív az Egyesített Pszichológiai Kutatás-Értékelési Bizottság 2020-129 számú kutatás-Értékelési engedélyének megfelelően készült.

A KÉRDŐÍV FELÉPÍTÉSE

A kérdőív 79 kérdésből állt, amelyet a 2020. szeptembertől kitöltők esetében további 6, a járványhelyzettel kapcsolatos kérdéssel egészítettünk ki, így a teljes kérdőív 85 kérdésből állt. Jelen kutatásban csak a tanulmány szempontjából releváns kérdéseket mutatjuk be.

A környezeti attitűdök vizsgálatára használt Két Fő Környezeti Érték (2-MEV) skála (Wiseman – Bogner 2003, Bogner – Wiseman 2006) egy Bogner által módosított változatát használtuk (Bogner 2018). Ez a skála a környezeti attitűdök eredeti két magasabb rendű, úgynevezett fő-faktora mellett (*használat* 7 kérdés és *megőrzés* 6 kérdés), egy harmadik attitűd-dimenziót, a *természet szeretete* dimenziót is méri (7 kérdés). A válaszadás 5 fokú Likert-skálán történt (1 – egyáltalán nem értek egyet; 5 – teljes mértékben egyetértek). A 2-MEV skálát számos nemzetközi tanulmány mellett sikerrel alkalmazták magyar, illetve magyar nyelvterületen élő fiatalok környezeti attitűdjének vizsgálata során (Major 2018, Mónus 2021). A 2-MEV skála *használat* és *megőrzés* dimenziója egymástól nagymértékben független dimenziókat jelenít meg a környezeti attitűdöknek, míg a *természet szeretete* dimenzió valamelyest pozitívan korrelál a *megőrzés* dimenzióval. A *megőrzés* dimenzió az ökológiai viselkedés és a környezeti értékek megőrzésével kapcsolatos attitűdök, míg a *használat* dimenzió a környezeti erőforrások kihasználásával összefüggő vélekedések mérésére szolgál, a *természet szeretete* dimenzió jelentése pedig a dimenzió nevéből egyértelműen következik. Az értékeléshez mindhárom dimenzió kérdéseire adott pontszámokat átlagoltuk. A *megőrzés* és a *természet szeretete* dimenzió esetén a magasabb (5-höz közeli), a *használat* dimenzió esetén az alacsonyabb (1-hez közeli) átlagos pontszám jelenít meg a környezet szempontjából kedvezőbb attitűdöket. A *megőrzés* skála megbízhatósága (Cronbach $\alpha = 0.69$), a *használat* (Cronbach $\alpha = 0.56$) és a *természet szeretete* (Cronbach $\alpha = 0.86$) skála megbízhatósága is megfelelőnek mutatkozott.

A környezeti problémákról, illetve a kitöltők által fontosnak tartott egyéb problémákról a 2018-ban 34 országban elvégzett EUROBAROMETER 90. nemzetközi kutatás egyik kérdését használtuk. A kérdés 8 problematikus területre kérdez rá

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

(klímaváltozás–környezeti problémák, szegénység–éhezés–ivóvízhiány, fertőző betegségek terjedése, népességrobbanás, háborúk–fegyveres konfliktusok, terrorizmus, nukleáris fegyverkezés, gazdasági versenyképesség fejlődése), amelyek közül a válaszadóknak 4-et kell megjelölni, amelyeket a jövő legfontosabb kihívásainak tartanak.

A környezetbarát viselkedések gyakorlásának mértékét egy 13 kérdésből álló skálával mértük. Minden kérdés esetében 4 fokozatú skálán kérdeztünk rá arra, hogy az adott környezettudatos viselkedés mennyire jellemző a válaszadóra (1 – egyáltalán nem jellemző; 4 – teljes mértékben jellemző). A kérdéseket előző kutatások kérdései alapján (például Nagy 2018, Mónus 2021) állítottuk össze ehhez a vizsgálathoz. A skála megbízhatósága megfelelőnek mutatkozott (Cronbach $\alpha = 0.77$).

Az anyagiasság, azaz a *materializmus* mérésére a Kasser (2005) által gyermekek és serdülők számára kidolgozott négy kérdésből álló materializmus skálát használtuk. A skála angol nyelvből történő fordítása során az értelmi egyezőséget tartottuk szem előtt, továbbá két kérdés esetén a „ha majd felnövök” kifejezést az egyetemista célkorosztályra való tekintettel elhagytuk. A válaszadás 5 fokú Likert-skálán történt (1-egyáltalán nem értek egyet; 5-teljes mértékben egyetértek), a skála megbízhatósága megfelelőnek mutatkozott (Cronbach $\alpha = 0.75$).

A válaszadók anyagi helyzetének becslésére létrehoztunk egy „*relatív anyagi helyzet*” nevű változót a kérdőívben egymástól távol elhelyezett két kérdésre adott válaszok alapján. Mindkét kérdésre 4 fokú Likert-skálán történt a válaszadás. A két kérdés az alábbi volt: „Mi jellemző leginkább családotd anyagi helyzetére?” (nagyon jól élünk, kényelmesen élünk, szerényen élünk, nagyon szűkösen élünk válaszlehetőségekkel) és „Családotd életszínvonala a környezetemben átlagoshoz viszonyítva:” („jóval jobb, mint az átlagos”, „inkább kicsit jobb, mint az átlagos”, „inkább kicsit rosszabb, mint az átlagos”, „jóval rosszabb, mint az átlagos” válaszlehetőségekkel). A relatív anyagi helyzet változónkat a két kérdésre adott pontszámok összegeként adtuk meg, ahol a nagyobb érték jobb érzékelt anyagi helyzetet jelentett. Az így számolt változó megbízhatósága a két tétel alapján is megfelelőnek mutatkozott (Cronbach $\alpha = 0.74$).

Az étellel való elégedettség méréséhez a Diener és munkatársai féle (1985) úgynevezett Étlel való Elégedettség Skála ('satisfaction with life scale', SWLS) magyar változatát használtuk (Martos et al. 2014), amely az egyik legelterjedtebben használt skála a szubjektív jólléttel kapcsolatos kutatásokban. Az eredeti öt tételes skálából a „Ha újra leélhetném az életem, szinte semmin sem változtatnék” tételt elhagytuk, mivel az étellel való pillanatnyi megelégedés és a múltbeli döntések helyessége és esetleges megbánása vagy ártértékelése véleményünk szerint nem feltétlenül kell, hogy egybeessenek, így egy tétellel rövidíteni is tudtuk az egyébként is hosszú kérdőívet. A válaszadás itt is 5 fokú Likert-skálán történt (1 – egyáltalán nem

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

érték egyet; 5 – teljes mértékben egyetértek). A skála megbízhatósága megfelelőnek (Cronbach $\alpha = 0.85$) és így is a magyar minták esetén publikált 0,84 – 0,90-es értékek (Martos et al. 2014) közöttinek mutatkozott.

A politikai orientációt egy 9 fokozatú skálán mértük, amelyen a válaszadóknak meg kellett jelölniük, hogy milyen mértékben tartják saját magukat jobboldali vagy baloldali beállítottságúnak. A középérték képviselte a jobboldali-baloldali skálán a semleges hozzáállást. A skála alkalmazása széles körben elterjedt a nemzetközi irodalomban és kutatásokban (például European Social Survey és Eurobarometer felmérések) és hazai kutatásokban is használatos (Szabó – Gerő 2019).

A kérdőív a 2020. szeptember utáni kitöltők számára egy, a járványhelyzettel kapcsolatos, saját szerkesztésű kérdésblokkot is tartalmazott. Ez 6 állításból állt, amelyekre 5 fokú Likert-skálán történt a válaszadás (1 – egyáltalán nem értek egyet; 5 – teljes mértékben egyetértek). Az értékelendő állítások a következők voltak: 1) „Számos fertőző betegség térnyerése (például Covid-19) mai, modern életvitelünk következménye”, 2) „Számos nem fertőző betegség térnyerése (például daganatos és allergiás megbetegedések) mai, modern életvitelünk következménye”, 3) „Néhány éven belül lesz megbízható oltás a koronavírus (Covid-19) ellen, és nem kell majd tartanunk a koronavírus fertőzéstől”, 4) „A koronavírus terjedésének jelentősége és veszélyei erősen el vannak túlozva”, 5) „A koronavírus terjedése elleni védekezés során olyan viselkedésmintákat tanulnak meg az emberek (például utazások csökkentése, ideiglenes korlátozások betartása), amelyek hasonló össztársadalmi fegyelmezettséggel végrehajtva hasznosak lehetnek a klímaváltozás és a környezeti válság elleni küzdelemben is”, 6) „A koronavírus terjedését lassító egyes viselkedésminták a környezeti válság megfékezése érdekében tartósan be fognak épülni az emberek mindennapjaiba a vírushelyzet mérséklődését követően”.

ADATELEMZÉS

A statisztikai elemzéseket R 4.0.5 statisztikai szoftverrel végeztük. A skálák megbízhatóságának jellemzéséhez standardizált Cronbach alfa értékeket adtunk meg az R psych csomag segítségével. A vizsgált változók összefüggéseinek vizsgálatára Spearman rang korrelációt használtunk.

Eredmények

A vizsgált hallgatók véleményének összehasonlítását a jövő 4 legfontosabb kihívásáról a 2018-as EUROBAROMETER 90. nemzetközi kutatással összevetve az 1. ábra tartalmazza. Jól látható, hogy az egyetemi hallgatók jóval fontosabbnak tartják a klímaváltozást és környezeti problémákat, a szegénységgel, éhséggel, ivóvízhiánnyal

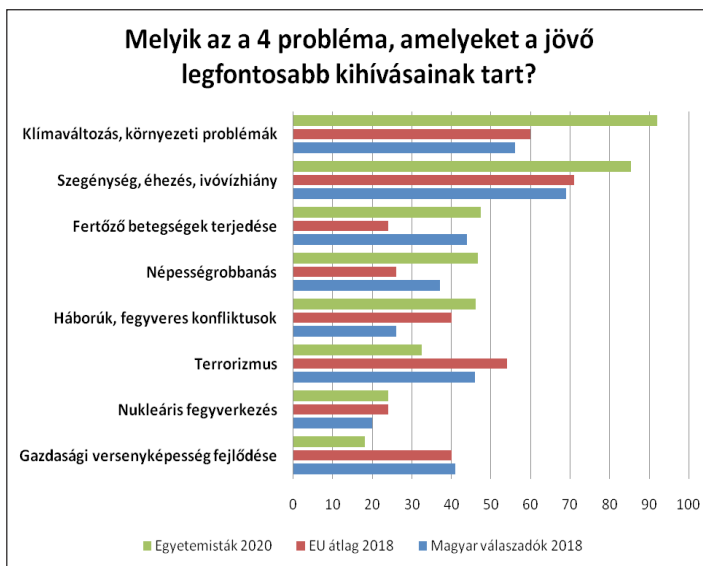

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

kapcsolatos problémákat, illetve a háborúkat és fegyveres konfliktusokat, mint 2018-ban látta ezt a felnőtt magyar lakosság. Másrészt jóval kevésbé tartják fontosnak a terrorizmust és a gazdasági versenyképesség növekedését, mint 2018-ban látta ezt a felnőtt magyar lakosság. A fertőző betegségek terjedésének fontosságát illetően nincs jelentős eltérés a felnőtt magyar lakosság és az egyetemisták véleménye között, viszont mind a felnőtt magyar lakosság, mind a magyar egyetemisták fontosabbnak tartották ezt a problémát, mint az EU átlag.

Az 1. táblázat mutatja a tanulmányban vizsgált skálák kétváltozós korrelációinak együtthatóit. A környezettudatosságot jellemző skálák a vártak megfelelő korrelációkat mutatják, a használat attitűd-dimenzió negatívan korrelál mindhárom másik dimenzióval (megőrzés, természet szeretete, környezetbarát viselkedés), ez utóbbi három pedig pozitívan, bár nem túl erősen ($r = 0,37 - 0,47$) korrelálnak egymással. Az étellel való elégedettség gyengén pozitívan korrelál ($r = 0,11 - 0,16$) a környezettudatosság utóbb említett három dimenziójával (megőrzés, természet szeretete, környezetbarát viselkedés), legerősebben ($r = 0,43$) a relatív anyagi helyzettel korrelál pozitívan, míg nagyon gyengén ($r = 0,04$), de pozitívan korrelál a politikai nézetekkel, tehát a jobboldalibb beállítottságú válaszadók enyhén elégedettebbek. A materializmus gyengén pozitívan korrelál a használattal, gyengén negatívan pedig a megőrzéssel és a természet szeretetével, míg kicsit erősebben, de még mindig gyengén negatívan korrelál ($r = -0,28$) a környezettudatos viselkedéssel. A környezettudatosság mutatói közül a használat enyhén pozitívan, a megőrzés és a környezettudatos viselkedés pedig enyhén negatívan korrelál a politikai nézetekkel, tehát a jobboldalibb beállítottságú válaszadók kis mértékben ugyan, de mindhárom mutató tekintetében kevésbé környezettudatosoknak bizonyultak.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

1. ábra. Az egyetemisták véleményének összehasonlítása a magyar felnőtt lakosság reprezentatív vizsgálatával, illetve az EU átlag véleménnyel a jövő 4 legfontosabb kihívásáról
Forrás: Saját szerkesztés

1. táblázat: A vizsgált skálák közötti kétváltozós Spearman korrelációs együtthatók

	UTL	PRE	APR	PEB	SWLS	MAT	FIN
UTL							
PRE	-0,30						
APR	-0,14	0,37					
PEB	-0,22	0,47	0,45				
SWLS		0,12	0,16	0,11			
MAT	0,19	-0,11	-0,14	-0,28			
FIN			-0,03		0,43		
POL	0,16	-0,19		-0,13	0,04		

Csak a $p < 0,01$ szignifikanciájú korrelációk vannak feltüntetve

$N = 7060$ minden esetben, kivéve a PEB ($N = 7053$), ill. a POL ($N = 5069$) korrelációi

Rövidítések magyarázata: UTL – használat, PRE – megőrzés, APR – természet szeretete, PEB – környezetbarát viselkedés, SWLS – élettel való elégedettség, MAT – materializmus, FIN – relatív anyagi helyzet, POL – politikai nézet (baloldali a kisebb, jobboldali a nagyobb érték)

Forrás: Saját szerkesztés

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

2. táblázat. A Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdések és a környezettudatosság, az étellel való elégedettség, a materializmus, az anyagi helyzet és a politikai nézetek közötti kétváltozós Spearman korrelációs együtthatók

	UTL	PRE	APR	PEB	SWLS	MATS	FIN	POL
Számos fertőző betegség térnyerése (például Covid-19) mai, modern életvitelünk következménye	-0,11	0,26	0,17	0,25	0,07	-0,06		-0,12
Számos nem fertőző betegség térnyerése (például daganatos és allergiás megbetegedések) mai, modern életvitelünk következménye	-0,13	0,28	0,22	0,22	0,12	-0,06		
Néhány éven belül lesz megbízható oltás a koronavírus ellen, és nem kell majd tartanunk a koronavírus fertőzéstől	0,06	-0,06	-0,05	-0,03	0,07	0,12	0,03	
A koronavírus terjedésének jelentősége és veszélyei erősen elvannak túlozva	0,16			-0,10		0,08		0,12
A koronavírus terjedése elleni védekezés során olyan viselkedésmintákat tanulnak meg az emberek (például utazások csökkentése, ideiglenes korlátozások betartása), amelyek hasonló ösztársadalmi fegyelmezettséggel végrehajtva hasznosak lehetnek a klímaváltozás, környezeti válság elleni küzdelemben is	-0,14	0,26	0,16	0,23	0,11		0,04	-0,09
A koronavírus terjedését lassító egyes viselkedésminták a környezeti válság megfékezése érdekében tartósan be fognak épülni az emberek mindennapjaiba a vírus-helyzet mérséklődését követően	0,06	0,10	0,10	0,11	0,08	0,03	0,05	

Csak a $p < 0,01$ szignifikanciájú korrelációk vannak feltüntetve

A 0,2-nél nagyobb korrelációs együtthatók vannak vastagon szedve

$N = 6256$ minden esetben, kivéve a PEB ($N = 6249$), ill. a POL ($N = 4401$) korrelációi

Rövidítések magyarázata: UTL – használat, PRE – megőrzés, APR – természet szeretete, PEB – környezetbarát viselkedés, SWLS – étellel való elégedettség, MAT – materializmus, FIN – relatív anyagi helyzet, POL – politikai nézet (baloldali a kisebb, jobboldali a nagyobb érték)

Forrás: Saját szerkesztés

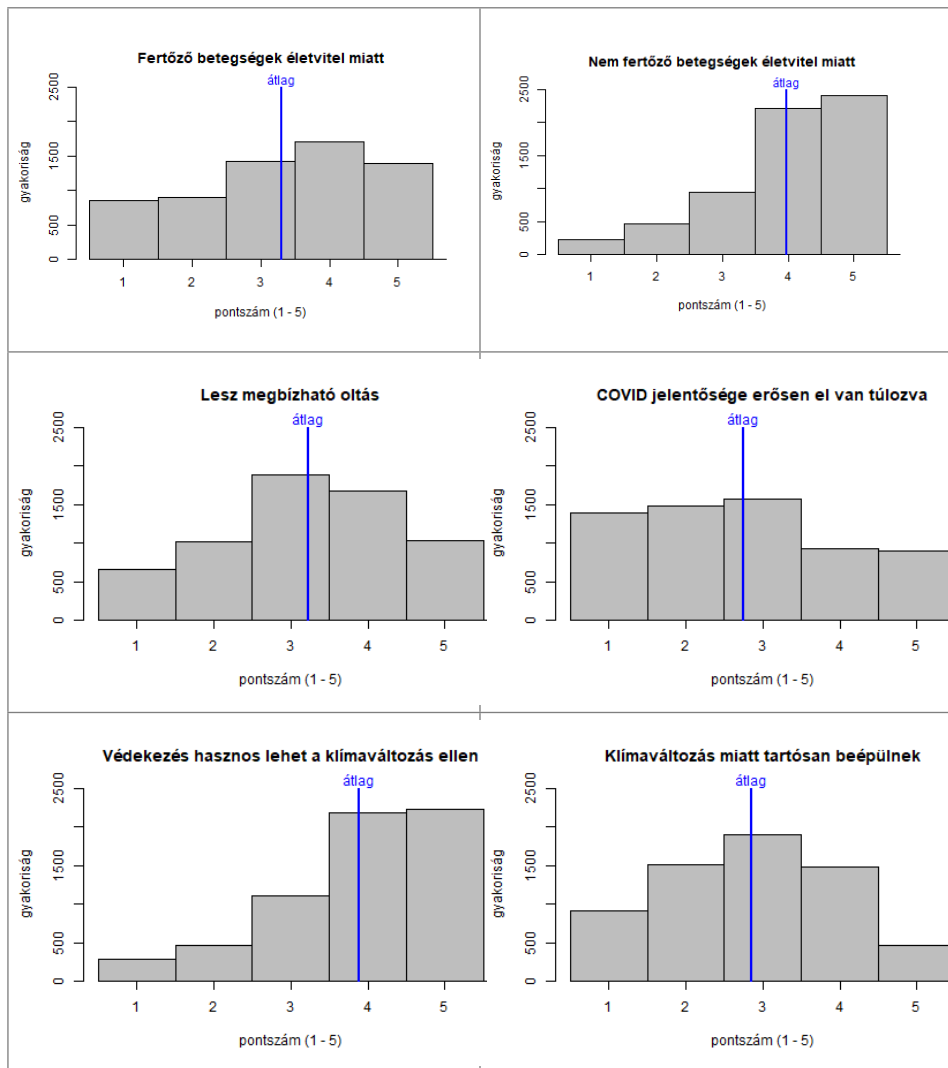

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A 2. táblázat mutatja a Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdések és a környezettudatosság, az étellel való elégedettség, a materializmus, az anyagi helyzet és a politikai nézetek közötti kétváltozós korrelációk együtthatóit. A Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok a környezettudatosságot jellemző három egymással pozitívan korreláló mutatóval (megőrzés, természet szeretete, környezetbarát viselkedés) állnak a leginkább összefüggésben ($r = 0,22 - 0,28$). Ezek alapján a környezettudatosabb válaszadók jobban egyetértettek azzal, hogy mind a fertőző, mind a nem fertőző betegségek térnyerése következménye lehet mai, modern életvitelünknek, továbbá hogy a koronavírus terjedése elleni védekezés során megtanult viselkedésminták (például utazások csökkentése, ideiglenes korlátozások betartása) osztársadalmi szinten való alkalmazása hasznos lehet a klímaváltozás, illetve a környezeti válság elleni küzdelemben is. Az összes többi összefüggés esetében ennél csak jóval gyengébb korrelációkat találunk ($r = -0,14 - 0,17$), amelyek közül csak néhányat emelünk ki, amelyek az érdeklődésre esetleg jobban számot tarthatnak. Ilyenek, hogy az inkább materialista szemléletű válaszadók jobban bíztak az oltások kifejlesztésében és megjelenésében. Ennek értelmezéséhez figyelembe kell venni, hogy a felmérés az első és második magyarországi járványhullám alatt készült, jóval az első oltások kifejlesztéséről való hírek megjelenése előtt. Továbbá, hogy a természeti források kihasználását kevésbé aggályosan tekintők (a használat skálán magasabb pontot elérők) és a jobboldalibb beállítottságú válaszadók jobban egyet értettek azzal, hogy a koronavírus terjedésének jelentősége és veszélyei erősen el vannak túlozva. A 2. ábrán a Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos hat kérdésre adott válaszok eloszlását és átlagát szemléltetjük.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

2. ábra

A Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok eloszlása és átlaga (n = 6256). A kérdések pontos szövegezését lásd a 2. táblázatban

Forrás: Saját szerkesztés

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

Összegzés

Eredményeink megerősítik a szakirodalomban többek által igazolt jelenséget (például Hurst et al. 2013), miszerint az anyagiasság és a környezettudatos viselkedés között negatív korreláció áll fenn. Ugyanígy a környezeti attitűdök terén is a kevésbé környezettudatos attitűdökkel rendelkező válaszadók voltak materialisztikusabb szemléletűek. Ezek értelmében a H1 hipotézisünket (az anyagiasság negatívan korrelál a környezettudatossággal) megerősítettük. Magyarországon hasonló eredményre jutott például Kenéz (2007) marketing szakos hallgatók esetén. Vizsgálatában az anyagiasabb szemléletű hallgatók kevesebb környezetbarát viselkedési lehetőséget használtak, kevesebbet is tudtak megnevezni, és a környezettel kapcsolatban az elsőrendű felelősséget inkább tulajdonították a vállalatoknak, míg a kevésbé anyagias válaszadók nagyobb arányban ismerték el a lakosság felelősségét is. Egy friss, fiatal (23–26 év közötti) amerikaiakat vizsgáló kutatás szintén az általunk is megfigyelt összefüggést erősítette meg (Helm et al. 2019), a materialisztikusabb szemléletű fiatalok kevésbé csökkentették fogyasztásukat, viszont kevesebb zöld terméket vásároltak. Ismert, hogy az anyagiasabb emberek kevésbé tartják fontosnak a környezetbarát viselkedést, sőt, kevésbé ismerik el a problémák súlyosságát (Hurst et al. 2013). Lehetséges, hogy emögött egy védekező mechanizmus húzódik meg, ami a károsabb viselkedés miatt érzett büntudat csökkentésére szolgál, olyan módon, hogy saját maguk előtt enyhébbnek tüntetik fel a problémákat. A környezetbarát viselkedés kapcsán viszont felmerült az önbevallásos megkérdezések problémája: lehetséges, hogy az anyagiasabb emberek kevésbé éreznek késztetést arra, hogy pozitívan torzítsák a viselkedésüket, mint a kevésbé anyagiasak (Hurst et al. 2013, Pribéi 2020).

Az anyagiasság természetéből kiindulva várható, hogy az anyagiasabb emberek kevésbé áldozatkészek anyagi téren is, így kevésbé vállalják esetleg az egyes termékek esetenként magasabb árú, környezetbarát alternatíváinak megvásárlását is. A környezetbarát termékekért való fizetési hajlandóság esetében Kenéz (2007) azt találta, hogy az anyagiasabb emberek kevesebb pénzt áldoznának a környezetkímélőbb termékért, mint kevésbé anyagias társaik. A relatív anyagi helyzet és a materializmus között nem találtunk szignifikáns kapcsolatot, tehát az anyagiasság nem az anyagi helyzet függvénye.

Azon hallgatók, akik fontosnak tartják a természet értékeinek megőrzését, a természet szeretetét, illetve akik környezettudatosabban viselkednek valamelyest magasabb pontszámokat értek el az étellel való elégedettség skálán, azaz magukat boldogabbnak elégedettebbnek érzékelték. Ez az összefüggés azonban meglehetősen gyenge volt, jóval gyengébb, mint amit a relatív anyagi helyzet és az étellel való elégedettség között találtunk. A jobb anyagi helyzetben lévő válaszadók, magukat boldogabbnak, elégedettebbnek vallották. Tehát az étellel való elégedettséget sokkal nagyobb mértékben meghatározza az anyagi helyzet, mint a környezetbarát

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

attitűdök és viselkedés, vagy az ezekkel feltehetően együtt járó erősebb belső motivációk jelenléte (lásd Helm et al. 2019). Így tehát a H2 hipotézisünket (a környezettudatos életmódot folytatók, illetve a környezetbarát attitűdökkel rendelkezők étellel való elégedettsége magasabb) csak részben erősítettük meg. Bár a feltételezett összefüggést kimutattuk, azonban a hatás nagyon gyengének bizonyult. Helm és munkatársai (2019) a fenti tényezők között – a miénkhez hasonló várakozások ellenére – egyáltalán nem találtak szignifikáns kapcsolatot. Míg egy, az Egyesült Államokban és Kanadában végzett, felnőtt lakosságra reprezentatív vizsgálatban a környezetbarát viselkedés és az étellel való elégedettség között a mi eredményeinkhez hasonló mértékű pozitív korreláció ($r = 0,18$) állt fenn (Schmitt et al. 2018). A vizsgálatban azt is kimutatták, hogy a környezeti-ökológiai fenyegetettség észlelése viszont negatívan korrelált az étellel való elégedettséggel, de ezt a hatást részben elnyomhatta a környezetbarát viselkedésekben való fokozottabb részvétel. A szerzők konklúzióként azt vonták le, hogy a fenntarthatóság felé vezető életmódbeli változások nem fenyegetik a jólétet és a boldogságot, sőt az elégedett élet elérésének, megvalósításának eszközei is lehetnek (Schmitt et al. 2018). Más tanulmányok éppen ellenkező ok-okozati viszonyt feltételeznek, tehát azt, hogy az emberek étellel való elégedettsége felkelti érdeklődésüket vagy legalábbis teret biztosít a környezetbarát viselkedésekben való részvételhez. Ezt szem előtt tartva az étellel való elégedettség javítása indirekt módon is hozzá járulhat a gazdasági növekedés és a környezetvédelem közötti konfliktusok feloldásához (Wang – Kang 2019).

Vizsgálatunkban egyértelmű, szignifikáns, de nem túlságosan erős korrelációt mutattunk ki a környezettudatosság mutatói és a politikai nézetek között. A magukat jobboldalibbnak tartó egyetemisták magasabb pontszámot kaptak a *használat* és alacsonyabb pontszámot kaptak a *megőrzés* környezeti attitűduskálákon, továbbá szintén alacsonyabb pontszámot kaptak a környezetbarát viselkedés skálán. Tehát több tekintetben is kevésbé környezettudatosnak mutatkoztak, így a H3 hipotézisünk (a jobboldalibb beállítottságú válaszadók környezettudatossággal összefüggő mutatói – környezeti szempontból – negatívabbak) is megerősítésre került. Az eredmények egybevágnak több nemzetközi kutatással (Dunlap et al. 2001, Lang 2011, Franzen – Vogl 2013), és feltehetőleg az eltérő politikai nézetek mögött meghúzódó eltérő értékorientációnak lehetnek köszönhetőek (Franzen – Vogl 2013). Feltételezhető, hogy más, olyan felnőtt társadalmi rétegekben, ahol az informálódásban a hiteles információk tudatos keresése kisebb szerepet játszik (például nem egyetemisták, nem értelmiségiek) a vizsgálatban talált gyenge összefüggések erősebb összefüggésekként lehetnek jelen. A hazai politikai viszonyok között könnyen értelmezhető az az érdekes, bár nagyon gyenge korreláció, amit az étellel való elégedettség és a politikai nézetek között találtunk. Ezek szerint a jobboldalibb beállítottságú válaszadók enyhén elégedettebbeknek mutatkoztak. Az étellel való elégedettség legerősebben a relatív anyagi helyzettel korrelált, az anyagi helyzetüket jobbnak tartók jelentősen elégedettebbek voltak az életükkel.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A fentiekén túl, a politikai nézetek gyengén bár, de szignifikánsan korreláltak több a Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdésre adott válasszal is. Ezek közül legmeglepőbb, miszerint a magukat jobboldalibbnak tartó egyetemisták inkább hajlottak arra, hogy a koronavírus terjedésének jelentőségét és veszélyeit erősen eltúlzottnak értékeljék, holott a kormányzati kommunikációból nem lehetett erre egyértelműen következtetni. Mind a kormányzati, mind az ellenzéki pártok kommunikációja – bár egymással mindvégig sajtóságosan konfrontálódva – a veszélyek jelentőségére és a védekezés/megelőzés fontosságára hívta fel a figyelmet (Bene et al. 2020). A Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok leginkább a környezettudatosság mutatóival, azok közül is a megőrzéssel, a természet szeretetével és a környezetbarát viselkedéssel álltak összefüggésben. A környezettudatosabb válaszadók jobban egyetértettek azzal, hogy mind a fertőző, mind a nem fertőző betegségek térnyerése következménye lehet mai, modern életvitelünknek, továbbá hogy a koronavírus terjedése elleni védekezés során megtanult viselkedésminták (például utazások csökkentése, ideiglenes korlátozások betartása) ösztársadalmi szinten való alkalmazása hasznos lehet a klímaváltozás, illetve a környezeti válság elleni küzdelemben is. Még egy kérdés emelhető ki jelentőségénél fogva, mellyel való összefüggése a használat dimenzióinak az előző összefüggésekhez képest kicsit gyengébb, de még mindig értelmezhető mértékű volt. Jobban eltúlzottnak tartották a koronavírus terjedésének veszélyeit azok, akik a használat környezeti attitűd dimenzióban nagyobb pontszámot kaptak, azaz a környezeti erőforrások kihasználásával összefüggő vélekedéseikben megengedőbbek voltak az ember/emberiség számára, továbbá azon válaszadók, akiknek szülei alacsonyabban iskoláztak voltak (lásd Mónus et al. 2022). Összességében elmondható, hogy a természeti környezet iránt nagyobb felelősséget érzők, a környezeti problémák súlyát jobban ismerők vagy tudomásul vevők az emberi egészséget fenyegető, környezeti problémákkal összefüggő jelenségek mögött is jobban elismerik az áttételes emberi felelősséget. Ezek értelmében a H4 hipotézisünk (a Covid-19 pandémiával kapcsolatban felmerülő kérdésekről alkotott vélemények összefüggnek a környezettudatosság mutatóival) is megerősítésre került.

A Covid-19 pandémiával kapcsolatos nézetek, a környezeti attitűdök és a politikai nézetek között fennálló összefüggéseket részletesen vizsgáltuk egy másik tanulmányban (Mónus et al. 2022). Ennek eredményei szerint a Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdésekről alkotott vélemények és a környezeti attitűdök közötti korrelációt nem befolyásolta, nem módosította jelentősen a válaszadók politikai nézete. Ellenben a politikai nézetek és a Covid-19 járványhelyzettel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok közötti összefüggést valamelyest befolyásolták a vizsgált környezeti attitűd dimenziók. Az említett tanulmány ugyanezen kérdőívi felmérésre támaszkodva azt is megállapította, hogy a Covid-19 világjárvány hazai első és második hulláma között nem változott jelentősen az egyetemisták véleménye annak tekintetében, hogy a jövőben megoldandó legfontosabb kihívások közé sorolják-e

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

a klímaváltozást és környezeti problémákat, illetve a fertőző betegségek terjedését. Továbbá, hogy a magyar egyetemisták a nem fertőző betegségek esetén jóval inkább elismerik az emberi életmódból adódó társadalmi felelősséget, mint a fertőző betegségek esetén (lásd 2. ábra), holott egyértelműen kimutatott, hogy a klímaváltozás következtében egyre több invazív növény- és állatfaj hódít meg új területeket (IPBES 2020). Ezeknek a fajoknak a közvetítésével terjedő kórokozók pedig számos, adott területen eddig ismeretlen betegség elterjedéséért lehetnek felelősek (IPBES 2020, Tollefson 2020). Ezeknek az összefüggéseknek a megismertetését, úgy látszik a fiatal értelmiség számára közvetített tananyagokba is hangsúlyosabban be kell építeni (Mónus 2020, Nagy – Somosi 2020).

Talán a leginkább pesszimista társadalmi hozzáállást az tükrözi, hogy bár az egyetemisták közül nagyon sokan értettek azzal egyet (70,3% inkább egyet értett), hogy a koronavírus terjedése elleni védekezés során megtanult viselkedésminták alkalmazása hasznos lehet a klímaváltozás és a környezeti válság elleni küzdelemben (2. ábra), mégis nagyon kevesen bíztak abban (mindössze 31,2% értett inkább egyet), hogy ezek a viselkedésminták a környezeti válság megfékezése érdekében tartósan be fognak épülni az emberek mindennapjaiba a vírushelyzet mérséklődését követően (2. ábra). Sajnos valóban azt láthatjuk, hogy a gazdaság pandémia utáni erőltetett újraindítása, sok átcsoportosított anyagi forrással, de a környezeti és fenntarthatósági prioritásokat csak esetenként figyelembe vevő módon ment és megy végbe sok országban. Így hosszabb távon feltehetően ez is az emberiség előtt álló környezeti krízis további mélyítéséhez járul majd hozzá, holott a rendelkezésre bocsájtott források átgondoltabb felhasználásával sokat lehetett volna előre lépni a fenntarthatósági átmenet lépcsőin, közelebb kerülve ezáltal akár a 2030-as Fenntartható Fejlődési Célokhoz is (Benedek et al. 2021).

A gazdaság újraindítására még rendelkezésre álló források felhasználásának és a társadalmi-gazdasági folyamatok további tervezésében a pandémia során és azt követően felgyűlt tapasztalatok továbbra is nagy segítséget jelenthetnek. Hiszen a legkülönbözőbb területeken számos lehetőséget, stratégiát dolgoztak ki a pandémia utáni társadalmi-gazdasági folyamatok fenntarthatóbb útra terelésére (például Barbier 2020, Jackson – Victor 2021, Szép et al. 2021, Kumar et al. 2022).

Irodalom

- Barbier, E. B. (2020): Greening the post-pandemic recovery in the G20. *Environmental and Resource Economics*, 76(4): 685–703.
- Bene M. – Farkas X. – Merkovity N. (2020): Politikai kríziskommunikáció a koronavírus-válság során. Elhangzott előadás: Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet „Vírusnyertesek és vírusvesztesek: Új politikatudományi eredmények a válság kapcsán” online konferenciáján. 2020. 06. 25.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Benedek, D. – Gemayel, E. R. – Senhadji, A. S. – Tieman, A. F. (2021): A post-pandemic assessment of the Sustainable Development Goals. Staff Discussion Notes, International Monetary Fund
- Bernstein, J. – Szuster, B. (2018): Beyond Unidimensionality: Segmenting Contemporary Pro-Environmental Worldviews through Surveys and Repertory Grid Analysis. *Environmental Communication* 12(8): 1062–1076.
- Besenyei M. (2019): Egyetemi fenntarthatósági kezdeményezések összehasonlító elemzése. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/1067/> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 04.)
- Boeve-dePauw, J. – Van Petegem, P. (2018): Eco-school evaluation beyond labels: The impact of environmental policy, didactics and nature at school on student outcomes. *Environmental Education Research*, 24(9): 1250–1267.
- Bogner, F. X. (2018): Environmental Values (2-MEV) and Appreciation of Nature. *Sustainability* 10(2): 350.
- Bogner, F. X. – Wiseman, M. (2006): Adolescent's Attitudes towards Nature and Environment: Quantifying the 2-MEV Model. *The Environmentalist* 26(4): 247–254.
- Castéra, J. – Clément, P. – Munoz, F. – Bogner, F. X. (2018): How teachers' attitudes on GMO relate to their environmental values. *Journal of Environmental Psychology* 57: 1–9.
- Crompton, T. (2010): Common Cause: The Case for Working With Our Cultural Values. Godalming, WWF-UK
- Cruz, S. M. – Manata, B. (2020): Measurement of Environmental Concern: A Review and Analysis. *Frontiers in Psychology*, (11): 363.
- Csonka S. (2019): A környezeti attitűdök méréséről–A Módosított Új Ökológiai Paradigma Skála kritikai újraértelmezése. *Új Pedagógiai Szemle*, (9–10): 16–33.
- de Groot, J. I. – Thøgersen, J. (2018): Values and pro-environmental behaviour. *In*: Steg, L. – de Groot, J. I. (ed.): *Environmental psychology: An introduction*. 2nd ed. 167–178.
- de Leeuw, A. – Valois, P. – Ajzen, I. – Schmidt, P. (2015): Using the Theory of Planned Behavior to Identify Key Beliefs Underlying Pro-Environmental Behavior in Highschool Students: Implications for Educational Interventions. *Journal of Environmental Psychology* 42: 128–138. doi:10.1016/j.jenvp.2015.03.005.
- Diener, E. – Emmons, E. R. – Larsen, R. J. – Griffin, S. (1985): The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1): 71–75.
- Dillon, J. (2014): Environmental education. *In*: Lederman, N. G. – Abell, S. K. (eds.): *Handbook of research on science education*. Routledge, II., 497–514.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Dudás S. K. (2007): Az energiatakarékosság környezetvédelmi szempontú megközelítése – egy hazai kutatás eredményei, *Társadalomkutatás*, (25. köt.) 1. sz. 103–120.
- Dunlap, R. E. – Van Liere, K. D. – Mertig, A. G. – Jones, R. E. (2000): Measuring endorsement of the new ecological paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56(3): 425–442.
- Dunlap, R. E. – Xiao, C. – McCright, A. M. (2001): Politics and environment in America: Partisan and ideological cleavages in public support for environmentalism. *Environmental Politics*, 10(4): 23–48.
- Forgas, J. P. – Joliffe, C. D. (1994): How conservative are greenies? Environmental attitudes, conservatism, and traditional morality among university students. *Australian Journal of Psychology*, (46): 123–130.
- Franzen, A. – Vogl, D. (2013): Two decades of measuring environmental attitudes: A comparative analysis of 33 countries. *Global Environmental Change*, 23(5): 1001–1008.
- Helm, S. – Serido, J. – Ahn, S. Y. – Ligon, V. – Shim, S. (2019): Materialist values, financial and pro-environmental behaviors, and well-being. *Young Consumers*, 20(4): 264–284.
- Hofmeister-Tóth Á. – Kasza-Kelemen K. – Piskóti M. (2013): A környezetbarát fogyasztói magatartás motivációinak és a pszichográfiai tényezők hatásainak vizsgálata Magyarországon. *Marketing & Menedzsment*, 47(3): 34–42.
- Hurst, M. – Dittmar, H. – Bond, R. – Kasser, T. (2013): The relationship between materialistic values and environmental attitudes and behaviors: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, (36): 257–269.
- IPBES (2019): Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES secretariat, Bonn
- IPBES (2020): Workshop Report on Biodiversity and Pandemics of the Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES secretariat, Bonn
- Jackson, T. – Victor, P. A. (2021): Confronting inequality in the „new normal”: Hyper-capitalism, proto-socialism, and post-pandemic recovery. *Sustainable Development*, 29(3): 504–516.
- Johnson, B. – Manoli, C. C. (2010): The 2-MEV scale in the United States: a measure of children’s environmental attitudes based on the theory of ecological attitude. *The Journal of Environmental Education*, 42(2): 84–97.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Kagawa, F. (2007): Dissonance in students' perceptions of sustainable development and sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 8(3): 317–338.
- Kaiser, F. G. (1998): „A General Measure of Ecological Behavior.” *Journal of Applied Social Psychology* 28(5): 395–422.
- Kasser, T. (2005): Frugality, generosity, and materialism in children and adolescents. *In: Moore, K. A. – Lippman, L. H. (szerk.): What do children need to flourish? Springer, Boston MA. 357–373.*
- Kenéz A. (2007). Anyagelvétség és környezettudatosság. *In: Vadovics E. – Gulyás E. (szerk.): Fenntartható Fogyasztás Magyarországon 2007. Konferenciakötet, Budapest, 21–40.*
- Kollmuss, A. – Agyeman, J. (2002): Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, (8): 239–260.
- Kónya G. (2016): Changes in the environmental attitudes of secondary school students brought about by a project for sustainable development. *Hungarian Educational Research Journal*, 6(2): 93–105.
- Kónya G. (2018): A nem és a településtípus befolyása a környezeti attitűdre. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 8(3): 29–42.
- Konyha R. (2011): Zöldebb családokat! – Fiatalok környezeti attitűdje. *Új Pedagógiai Szemle*, (1–5): 484–498.
- Kormos, C. – R. Gifford (2014): „The Validity of Self-Report Measures of Proenvironmental Behavior: A Meta-Analytic Review.” *Journal of Environmental Psychology* (40): 359–371. doi:10.1016/j.jenvp.2014.09.003.
- Kövecses-Gósi V. – Lampert B. – Petz T. – Csenger L. (2020): Investigation of the attitudes of first-year-students towards sustainability and environmental awareness at Széchenyi István University. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 10(3): 24–44.
- Kumar, A. – Singh, P. – Raizada, P. – Hussain, C. M. (2022): Impact of COVID-19 on greenhouse gases emissions: A critical review. *Science of The Total Environment*, 806: 150349.
- Kyselá, E. – Ščasný, M. – Zvěřinová, I. (2019): Attitudes toward climate change mitigation policies: A review of measures and a construct of policy attitudes. *Climate Policy*, 19(7): 878–892.
- Lang, K. B. (2011): The Relationship Between Academic Major and Environmentalism Among College Students: Is it Mediated by the Effects of Gender, Political Ideology and Financial Security? *Journal of Environmental Education*, 42(4): 203–215.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Lange, F. – Dewitte, S. (2019): „Measuring Pro-Environmental Behavior: Review and Recommendations.” *Journal of Environmental Psychology* (63): 92–100.
- Leeming, F. C. – W. O. Dwyer – B. A. Bracken. (1995): Children’s Environmental Attitude and Knowledge Scale: Construction and Validation. *The Journal of Environmental Education* 26(3): 22–31.
- Major L. (2018): Pedagógusjelöltek környezeti attitűdjének mintázata. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 8(1): 25–35.
- Maloney, M. P. – M. P. Ward – G. N. Braucht. (1975): „A Revised Scale for the Measurement of Ecological Attitudes and Knowledge.” *American Psychologist* 30(7): 787–790. doi:10.1037/h0084394.
- Manoli, C. C. – Johnson, B. – Dunlap, R. E. (2007): Assessing Children’s Environmental Worldviews: Modifying and Validating the New Ecological Paradigm Scale for Use with Children. *The Journal of Environmental Education* 38(4): 3–13.
- Marjainé Szerényi Zs. – Zsóka Á. – Széchy A. (2012): Környezettudatosak-e a középiskolások? In: *Fenntartható fogyasztás? Trendek és lehetőségek Magyarországon*. OTKA 68647 kutatás eredményei. AULA, Budapest, 226–259.
- Markle, G. L. (2013): „Pro-Environmental Behavior: Does It Matter How It’s Measured? Development and Validation of the Pro-Environmental Behavior Scale (PEBS).” *Human Ecology* 41(6): 905–914.
- Martos T. – Sallay V. – Désfalvi J. – Szabó T. – Ittész A. (2014): Az élettel való elégedettség skála változatának (SWLS-H) pszichometriai jellemzői = psychometric characteristics of the hungarian version of the satisfaction with life scale (SWLS-H): *Mentálhigiénié És Pszichoszomatika*, 15(3): 289–303.
- Mayer, F. S. – Frantz, C. M. (2004): „The Connectedness to Nature Scale: A Measure of Individuals’ Feeling in Community with Nature.” *Journal of Environmental Psychology* 24(4): 503–515.
- McIntyre, A. – Milfont, T. L. (2016): Who cares? Measuring environmental attitudes. In: Gifford, R. (ed.): *Research methods for environmental psychology*. John Wiley & Sons. 93–114.
- Medvés D. (2012): A környezettudatosság pszichológiai meghatározói. DE-BTK, Doktori PhD disszertáció. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/153601> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 04.)
- Mónus F. – Bacskai K. – Varga A. – Berze I. Z. – Néder K. – Düll A. (2022): Általános- és középiskolás diákok környezettudatosságát meghatározó tényezők a Fenntarthatósági Témahét 2021-es nagymintás vizsgálata alapján. *Iskolakultúra*, in press.
- Mónus F. (2019): Comparing environmental awareness of Hungarian students in high-schools with different socio-economical background. *Journal of Applied Technical & Educational Sciences*, 9(1): 17–27.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Mónus F. (2020): A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban. Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debrecen
- Mónus F. (2021): Environmental perceptions and pro-environmental behavior – comparing different measuring approaches. *Environmental Education Research*, 27(1): 132–156.
- Mónus F. (2022): Environmental education policy of schools and socioeconomic background affect environmental attitudes and pro-environmental behavior of secondary school students. *Environmental Education Research*, 28(2): 169–196.
- Mónus F. – Császár E. (2016): Középisikolás diákok környezettudatosságának változása az iskolai évek alatt két megyénkben. *EDU Szakképzés- és Környezetpedagógiai szakfolyóirat*, 6(1): 47–53.
- Mónus F. – Pribéli L. – Sipos F. (2022): A COVID-19 pandémiával kapcsolatos vélemények a környezeti attitűdök és a politikai nézetek tükrében egyetemi hallgatóknál. *In: Kattein-Pornói, R. – Mrázik, J. – Pogátsnik, M. (szerk.): HERA Évkönyvek IX. Tanuló társadalom – Oktatóskutatás járvány idején. Magyar Nevelés- és Oktatóskutatók Egyesülete*, 565–584.
- Nagy Sz. (2011): A Módosított Új Környezeti Paradigma (NEP) vizsgálata. Miskolci Egyetem, GTK, Miskolc. http://real.mtak.hu/24576/1/Nagy_Szabolcs_u.pdf – (Utolsó letöltés: 2022. 08. 04.)
- Nagy Sz. (2018): A környezettudatos cselekvések elemzése. *Vezetéstudomány*, (49): 45–55.
- Nagy Sz. – Somosi M.V. (2020): Students' Perceptions of Sustainable Universities in Hungary: An Importance-Performance Analysis. *Amfiteatru Economic*, 22(54): 496–515.
- Olsson, D. – Gericke, N. (2016): The adolescent dip in students' sustainability consciousness – Implications for education for sustainable development. *The Journal of Environmental Education*, 47(1): 35–51.
- Piskóti M. (2015): A környezeti identitás szerepe a környezettudatos magatartásban – a mérési lehetőségek értékelése. *Vezetéstudomány – Budapest Management Review*, 46(5): 13–23.
- Pribéli L. (2020): A biodiverzitás-csökkenés közvetett okaihoz való viszonyulás és környezeti attitűdök vizsgálata egyetemi hallgatók körében. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem TTK, Debrecen. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/287395> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 04.)
- Schmitt, M. T. – Akinin, L. B. – Aksen, J. – Shwom, R. L. (2018): Unpacking the relationships between pro-environmental behavior, life satisfaction, and perceived ecological threat. *Ecological economics*, (143): 130–140.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Schultz, P. W. – Shriver, C. – Tabanico, J. J. – Khazian, A. M. (2004): Implicit connections with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24(1): 31–42.
- Shepherd, H. – MacKendrick, N. – Mora, G. C. (2020): Pandemic Politics: Political Worldviews and COVID-19 Beliefs and Practices in an Unsettled Time. *Socius*, (6): 1–18.
- Silva, A. L. P. – Prata, J. C. – Walker, T. R. – Duarte, A. C. – Ouyang, W. – Barcelò, D. – Rocha-Santos, T. (2021): Increased plastic pollution due to COVID-19 pandemic: Challenges and recommendations. *Chemical Engineering Journal*, (405): 126683.
- Soutter, A. R. B. – Bates, T. C. – Möttus, R. (2020): Big Five and HEXACO personality traits, proenvironmental attitudes, and behaviors: A meta-analysis. *Perspectives on Psychological Science*, 15(4): 913–941.
- Steffen, W. – Rockström, J. – Richardson, K. – Lenton, T. M. – Folke, C. – Liverman, D. – Summerhayes, C. P. – Barnosky, A. D. – Cornell, S. E. – Crucifix, M. – Donges, J. F. – Ingo Fetzer, I. – Lade, S. J. – Scheffer, M. – Winkelmann, R. – Schellnhuber, H. J. (2018): Trajectories of the Earth System in the Anthropocene. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(33): 8252–8259.
- Steg, L. – Vlek, C. (2009): Encouraging Pro-Environmental Behaviour: An Integrative Review and Research Agenda. *Journal of Environmental Psychology* 29(3): 309–317.
- Stern, P. (2000): Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of social issues*, 56(3): 407–424.
- Stern, P. C. – Dietz, T. – Abel, T. – Guagnano, G. A. – Kalof, L. (1999): A Value-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism. *Human Ecology Review*, 6(2): 81–97.
- Szabó A. – Gerő, M. (2019): A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest
- Szép T. – Szlávik J. – LaBelle, M. C. (2021): A fenntartható fejlődési célok alakulása a feltörekvő Európában: konvergencia vagy divergencia. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 18(3): 15–35.
- Tollefson, J. (2020): Why deforestation and extinctions make pandemics more likely. *Nature*, 584(7820): 175–176.
- Varga A. (2004): A környezeti nevelés pedagógiai, pszichológiai alapjai. ELTE-BTK, Doktori PhD disszertáció.
- Varga A. – Berze I. Zs. – Szabó Z. Á. – Néder K. – Mónus F. – Dúll A. (2021): Az Új Ökológiai Paradigma Skála gyermek változatának érvényessége és megbízhatósága. In: *Tanuló társadalom. Oktatáskutatás járvány idején. HuCER 2021 Absztraktkötet,*

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Budapest, p. 40. http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2021/05/Hucer2021_Abstract.pdf – (Utolsó letöltés: 2022. 08. 04.)
- Wang, E. – Kang, N. (2019): Does life satisfaction matter for pro-environmental behavior? Empirical evidence from China General Social Survey. *Quality & Quantity*, 53(1): 449–469.
- Wiseman, M. – Bogner, F. X. (2003): A higher-order model of ecological values and its relationship to personality. *Personality and Individual Differences*, 34(5): 783–794.
- Zhu, X. – Lu, C. (2017): Re-Evaluation of the New Ecological Paradigm Scale Using Item Response Theory. *Journal of Environmental Psychology* (54): 79–90.
- Zsóka Á. – Marjainé Sz. Zs. – Széchy A. (2011): A környezeti nevelés szerepe a fenntartható fogyasztás és életmód kialakításában. In: Csutora M. – Hofmeister-Tóth A. (szerk.): *Fenntartható fogyasztás? A fenntarthatófogyasztás gazdasági kérdései*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 90–109.
- Zsóka Á. – Szerényi Z. M. – Széchy A. – Kocsis T. (2013): Greening due to environmental education? Environmental knowledge, attitudes, consumer behavior and everyday pro-environmental activities of Hungarian high school and university students. *Journal of cleaner production*, (48): 126–138.